

О. М. Янкул

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІДДІЛ «ХАРКІВСЬКОГО ЗБІРНИКА» (1888–1892 РР.): СТИСЛИЙ ОГЛЯД МАТЕРІАЛІВ

«Харківський збірник» – науково-популярне офіційне видання Харківського губернського статистичного комітету (далі – ХГСК), видавалося у період з 1887 по 1898 рр. (12 випусків). Воно було так званим «літературним додатком» до ґрунтового статистико-інформаційного збірника цієї ж установи – «Харківського календаря», і окремо не продавалося. У «Харківському збірнику» публікувалися різноманітні статті та інші матеріали науково-популярного характеру різної тематики: від статистики до історії краю. Спочатку подібні публікації з'являлися у «Пам'ятній книжці Харківської губернії» і «Харківському календарі», але вони були не регулярними. У 1880-х рр. ХГСК поживав наукову і просвітницьку діяльність (особливо, коли секретарем установи став П. С. Єфименко (1835–1908)), і публікацій такого спрямування у «Календарі» стало більше. Відповідно, виникла потреба в окремому збірнику для цих статей. На нашу думку, саме це стало причиною появи «Харківського збірника» у 1887 р.

Метою статті є показати тематичне спрямування статей і матеріалів, які розміщувалися у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника», який існував у виданні у 1888–1892 рр. Це дозволить показати інформаційний потенціал цього розділу у збірнику. Зазначимо, що докладний аналіз цих матеріалів – це тема окремого дослідження, тому у даному випадку ми проведемо їх загальний огляд.

Зазначимо, що це видання (як і інші, пов'язані з ХГСК) вже привертало увагу науковців. Так, дослідженням різних питань, пов'язаних з діяльністю ХГСК і зокрема «Харківським збірником», займалися Н. Аксьонова (етнографічна діяльність ХГСК) [1], В. Романовський (видавнича діяльність ХГСК та ін.) [7; 8], О. Янкул (аналіз біографічних матеріалів на сторінка «Харківського збірника» та ін.) [14] та ін. Питаннями, пов'язаними з іншими ГСК, які діяли на території України у другій половині ХІХ – на початку

XX ст. займалися С. Білан, О. Любовець, В. Хвіст, Н. Котова, О. Петров, І. Петрова [2; 3; 6] та ін.

У ході дослідження було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також спеціально-історичні – історико-порівняльний та історико-генетичний.

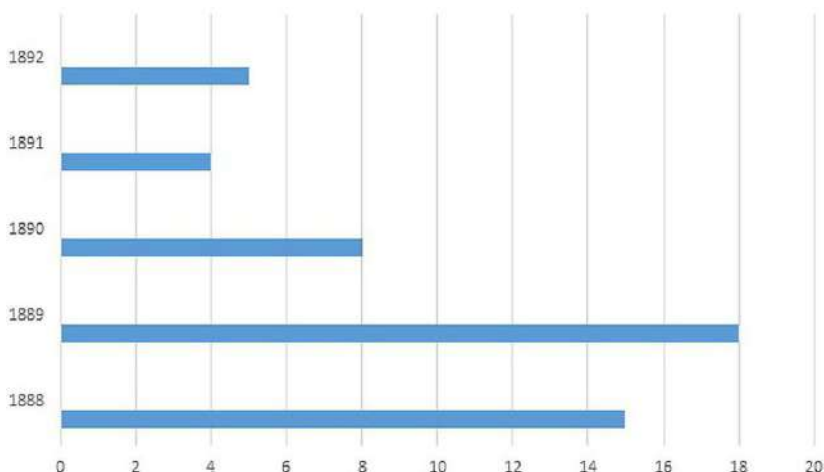
Перший випуск «Харківського збірника» був виданий у 1887 р. у кількості 2800 примірників. Його редактором був секретар ХГСК П. С. Єфименко. Примітно, що цей збірник не мав чіткої структури у змісті: не поділявся на розділи і підрозділи, як це було у наступних випусках. Всі матеріали були подані єдиним списком. З другого номера на 1888 р. (під редакцією В. І. Касперова) ситуація змінилася, і матеріали були розділені на два «Відділи»: «Статистико-економічний» і «Літературно-науковий». Зауважимо, що останній випуск, у якому був такий розподіл, вийшов у 1892 р. Після того, у 1893 р. у збірнику знову зник розподіл матеріалів, а з 1894 по 1896 рр. відбувався розподіл на «Відділ І-й» і «Відділ ІІ-й», які не мали назви. У 1897 р. змістовно збірник поділявся на 3 відділи («Монографії», «Матеріали з етнографії краю» і «Матеріали зі звичайного права»), а в останньому номері за 1898 р., «Відділ ІІІ-й» у збірнику мав назву «Звичайне право селян Харківської губернії». Фактично, публікація науково-популярних матеріалів не припинилася, однак нас цікавить той період, коли вони мали свій окремий розділ.

Отже, найбільша кількість матеріалів у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника» містилася у номері за 1889 р. – 18, найменша – у 1891 р. – 4. Всього за період існування «Літературно-наукового відділу» у ньому було розміщено 50 матеріалів. Наочно ці підрахунки представлені на графіку 1.

Як бачимо, найбільша кількість матеріалів була у випусках за 1888 (15) і 1889 (18) рр. З часом їхня кількість почала зменшуватися, швидше за все через те, що у подальшому такі публікації стали більші за обсягом. Звертає на себе увагу, що у випуску «Харківського збірника» за 1888 р. окремо містився підрозділ «Бібліографія», де були представлені анотації до місцевих видань кількох попередніх років. Зокрема, тут представлені праці В. К. Надлера (1840–1894), О. О. Потебні (1835–1891), М. Ф. Сумцова (1854–1922) та ін. [9, с. 255–288].

Тематично матеріали у «Літературно-науковому відділі» можна розділити наступним чином по роках. У «Харківському збірнику» за 1888 р. (під редакцією В. І. Касперова):

- матеріали з історії краю та окремих населених пунктів («Топографічний

Графік 1. Загальна кількість матеріалів у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника»

опис Харківського намісництва, зі вступом та примітками Д. І. Багалія¹ [9, с. 1–80]; О. Д. Твердохлебов «Котельва» [9, с. 113–130]; Д. І. Багалій «Короткий історичний нарис торгівлі (переважно ярмаркової) у Харківському краї у XVII і XVIII ст.» [9, с. 148–172]);

- археологічні матеріали (Д. І. Багалій «Археологічні, етнографічні й топографічні замітки про Харківську губернію» [9, с. 131–147]; І. А. Зарецький «Замітка про старожитності Харківської губернії Богодухівського повіту слободи Лихачівки (з малюнками)» [9, с. 229–246]);

- етнографічні матеріали (П. И. [П. В. Іванов [5, с. 317] – О. Я.] «Народні уявлення і вірування, що відносяться до зовнішнього світу (Матеріали для характеристики світогляду селянського населення Куп'янського повіту)» [9, с. 81–99]; Н. Л-ський [не ідентифіковано – О. Я.] «Народні коліскові пісні» [9, с. 189–196]);

- біографічні матеріали (Ф. А. Павловський «Лев Семенович Ценковський» [9, с. 216–228]);

- некрологи («Парфентій Полікарпович Полікарпов» [9, с. 247–252], «Григорій Григорович Лапчинський» [9, с. 253–254], обидва написані Ф. А. Павловським);

- матеріали з історії установ та організацій (М. Ф. Сумцов «Культурний куточок Харківської губернії (Попівська академія)» [9, с. 100–112], з окремим

1 Тут і далі всі назви матеріалів перекладені з російської мови (переклад автора).

додатком [9, с. 211–215]; Ф. А. Павловський «Перший рік Харківської громадської бібліотеки» [9, с. 173–188];

- матеріали з природних умов краю (Ю. І. Морозов «Про клімат м. Харкова» [9, с. 197–210]);
- огляд нових наукових видань (підрозділ «Бібліографія» [9, с. 255–288]).

У випуску «Харківського збірника» за 1889 р. (під редакцією В. І. Касперова), матеріали у відділі розподілялися наступним чином:

- матеріали з історії краю та окремих населених пунктів («Опис Слобідської Української губернії, з передмовою Д. І. Багалія» [10, с. 67–111]);
- етнографічні матеріали (П. И. [П. В. Іванов [5, с. 317] – О. Я.] «Народні звичаї, повір'я, прикмети, прислів'я і загадки, що стосуються малоросійської хати (Матеріали для характеристики світогляду селянського населення Куп'янського повіту)» [10, с. 35–66]; «Опис весільних українських простонародних обрядів у Малій Росії та у Слобідській Українській губернії, також дотримуваних і у Великоросійських слободах, населених малоросіянами. Складений Григорієм Калиновським, з передмовою Н. С. [ймовірно, М. Ф. Сумцов [5, с. 233] – О. Я.]» [10, с. 160–174]);
- біографічні матеріали («Витяги преосвященного Філарета Харківського з родинних записок Квіток. Повідомлено Д. І. Багалієм» [10, с. 189–194]; протоіерей Микола (Лашченков) «До біографії Г. Ф. Квітки» [10, с. 195–200]);
- матеріали з історії установ та організацій (Д. О.-К. [ймовірно, Д. М. Овсяннико-Куликовський [4, с. 317] – О. Я.] «До історії Харківського університету (Витяг з книги академіка М. І. Сухомлинова «Дослідження і статті з російської літератури і просвітництва)» [10, с. 112–159]; «Двадцятиріччя Харківського товариства поширення у народі грамотності» [10, с. 220–239]; «Старі правила для студентів Харківського університету» [10, с. 240–243]);
- матеріали з церковної історії (протоіерей Микола (Лашченков) «Домові церкви в покоях слобідсько-українських дворян-поміщиків» [10, с. 1–34], його ж «Двохсотріччя Покровського храму Харківського архієрейського дому» [10, с. 201–202], «Відвідування Харківського колегіуму Белгородським єпископом Самуїлом Міславським» [10, с. 203–208] і «Спогад про преосвященного Мелетія, архієпископа Харківського» [10, с. 209–212]);
- матеріали польових досліджень (О. Ф. Селіванов «Поїздка до с. Михайлівки, Лебединського повіту, Харківської губернії» [10, с. 175–180] і «Поїздка до Ізюмського повіту, Харківської губернії» [10, с. 181–188]);
- мистецтво («Г. І. Семирадський і його нові картини» [10, с. 213–219]);
- огляди видань і рукописів (Д. І. Багалій «Огляд Слобідсько-Україн-

ської губ.» невідомого автора і невідомого року» [10, с. 244]; М. А. Остроумов «Характер і значення тлумачень на канонічний кодекс грецької церкви Арістіна, Зонари і Вальсамона. В. Демідова. Москва. 1880. 123 с.» [10, с. 245–247]; Н. С–ий [не ідентифіковано – О. Я.] «Законо про євреїв. Харків вид. кн. м. Бірюкових. 1889 р.» [10, с. 247–248].

У збірнику за 1890 р. (під редакцією В. І. Касперова) матеріали розподілялися так:

- етнографічні матеріали (П. И. [П. В. Іванов – 5, с. 317] «Народні оповідання про скарби (Матеріали для характеристики світогляду селянського населення Куп'янського повіту)» [11, с. 1–48]; М. Скубак «Одяг селян сл. Арапівки, Куп'янського повіту, прикмети і повір'я, що стосуються його та матеріалів, з яких він виготовлений» [11, с. 49–56]);

- біографічні матеріали (М. Ф. Сумцов «Степан Лукич Геєвський» [11, с. 57–75]; протоіерей Микола (Лашенков) «Пам'яті ректора Харківського університету Петра Петровича Гулак-Артемівського» [11, с. 93–98]; М. П. Савінов «Іван Миколайович Рейпольський (нарис)» [11, с. 99–104]; М. Халанський «Кілька слів про художника Яблочкова» [11, с. 105–107]);

- археологічні матеріали (Д. І. Багалій «Загальний нарис старожитностей Харківської губернії» [11, с. 76–92]);

- огляд видань (Г. С. Чиріков «Покажчик книг і брошур, надрукованих у Харкові з 1805 по 1879 рік» [11, с. 108–168]).

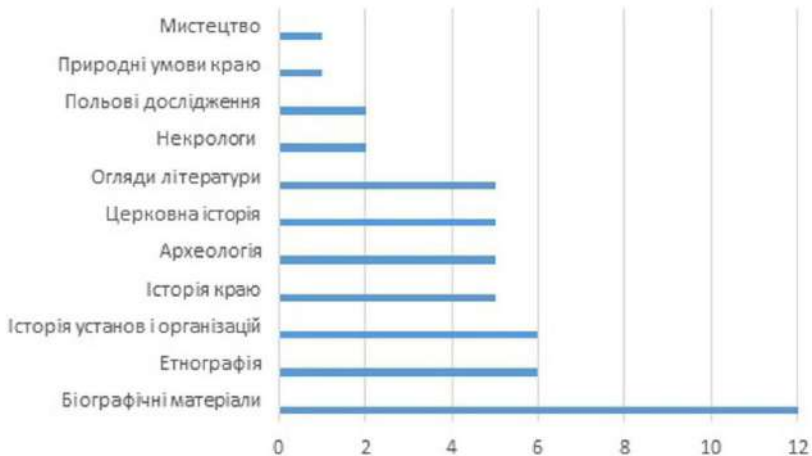
У 1891 р. (під редакцією В. І. Касперова) матеріали у «Літературно-науковому відділі» розподілялися наступним чином:

- біографічні матеріали (О. Русов «Костомаров у Харкові. З приводу автобіографії М. І. Костомарова» [12, с. 1–20]; «Студентство і юність Костомарова (з його автобіографії)» [12, с. 21–52]; протоіерей Микола (Лашенков) «Високопреосвященний Філарет, архієпископ Харківський, за листами до його друга, валківського поміщика М. М. Романовського (1851–1861). До матеріалів для біографії високопреосвященного Філарета і на пам'ять двадцятиріччя з дня його смерті (1866–1891 р.)» [12, с. 93–172]);

- матеріали з церковної історії (В. Демідов «Церковно-судова практика у шлюбних справах у Белгородській єпархії (1721–1799 рр.)» [12, с. 53–92]).

В останньому випуску «Харківського збірника» за 1892 р. (під редакцією В. В. Іванова), у якому існував «Літературно-науковий відділ», матеріали розподілялися так:

- матеріали з історії краю та окремих населених пунктів (В. В. Іванов «Забуті праці з дослідження народного життя (Кадастр Харківської губернії)» [13, с. 1–67]);

Графік 2. Кількість матеріалів у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника» за тематикою

- біографічні матеріали (протоієрей Микола (Лашченков) «Високопреосвященний Філарет, архієпископ Харківський, за листами до його друга, валківського поміщика М. М. Романовського (1851–1861)», продовження попередньої публікації [13, с. 68–144]; «Листи преосвященного Філарета до Романовського» [13, с. 145–185]);
- археологічні матеріали (В. Спесивцев «Випадкова археологічна знахідка» [13, с. 186–191]; Д. І. Багалій «Післямова до неї» [до попередньої статті – О. Я.] [13, с. 191–194]).

Таким чином, тематичний розподіл у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника» можна представити графіком 2:

Таким чином, найбільша кількість матеріалів у «Літературно-науковому відділі» «Харківського збірника» була присвячена біографіям місцевих видатних особистостей – 12; по 6 було присвячено етнографії та історії установ і організацій на Харківщині; по 5 – історії краю, археології, церковній історії, а також оглядам літератури; по 2 – некрологам і польовим дослідженням; по 1 – природним умовам краю, а також мистецтву. Всього нами визначено 12 тематичних напрямів. Тут публікували свої матеріали доволі відомі науковці (Д. І. Багалій, Ю. І. Морозов, М. Ф. Сумцов та ін.), які були пов'язані з Харківським університетом, що додає збірнику значущості. Більшість з представлених тут матеріалів були унікальними (тобто, публікувалися у виданні вперше), і лише кілька передруків (як-от витяг

з автобіографії М. І. Костомарова). Таке інформаційне наповнення даного відділу дає змогу стверджувати, що «Харківський збірник» має значний потенціал для подальших досліджень його матеріалів істориками, краєзнавцями, етнографами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова Н. В. Етнографія українців у виданнях Воронежського, Курського та Харківського губернських статистичних комітетів // Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. 2012. № 1006 : Сер. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 15. С. 62–69.
2. Білан С., Любовець О., Хвіст В. Місце статистичних органів у національному відродженні України (друга половина XIX – початок XX ст.) [Електронний ресурс] // Історія науки і біографістика. 2025. № 1. С. 139–153. URL: Режим доступу: <https://inb.dnsgb.com.ua/current/07.pdf> (дата звернення 6.06.2025).
3. Котова Н. Діяльність статистичних комітетів на Одещині у XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Іст. ф-т, Кафедра історії України. Одеса, 2002. 212 с.
4. Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, учёных и общественных деятелей : В 4 т. Москва : Изд-во Всесоюз. Книж. Палаты, 1956. Т. 1. 442 с.
5. Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, учёных и общественных деятелей : В 4. Москва : Изд-во Всесоюз. Книж. Палаты, 1957. Т. 2. 387 с.
6. Петров О., Петрова І. Праці Катеринославського губернського статистичного комітету (друга половина XIX – початок XX ст.) як джерело до історії міст і сіл // Історія України: маловідомі імена події, факти. 2001. Вип. 16. С. 210–214.
7. Романовський В. Значення досліджень Харківського губернського статистичного комітету для пам'яткознавства // Зб. Харків. іст.-філол. т-ва. 2005. Т. 11. С. 23–42.
8. Романовський В. С. Харківський губернський статистичний комітет та його періодичні видання // Харьковский сборник = Харківський збірник : літ.-наук. дод. до «Харківського календаря» на 1887 р. Репр. вид., відтвор. 1887 р. Харків, 2009. Вип. 1. С. 5–29.
9. Харьковский сборник / изд. Харьков. губерн. стат. ком.; под ред. В. И. Касперова. Харьков: Тип. Губерн. правл., 1888. Вып. 2. 588 с.
10. Харьковский сборник / изд. Харьков. губерн. стат. ком.; под ред. В. И. Касперова. Харьков: Тип. Губерн. правл., 1889. Вып. 3. 358 с.

11. Харьковский сборник / изд. Харьков. губерн. стат. ком.; под ред. В. И. Касперова. Харьков: Тип. Губерн. правл., 1890. Вып. 4. 288 с.
12. Харьковский сборник / изд. Харьков. губерн. стат. ком.; под ред. В. И. Касперова. Харьков: Тип. Губерн. правл., 1891. Вып. 5. 407 с.
13. Харьковский сборник / изд. Харьков. губерн. стат. ком.; под ред. В. В. Иванова. Харьков: Тип. Губерн. правл., 1892. Вып. 6. 394 с.
14. Янкул О. М. Біографічні матеріали на сторінках «Харьковского сборника» (1887–1898 рр.): історико-джерелознавчий аспект // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харків. нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди. 2019. Вип. 56. С. 102–109.